

Acceleration og mobilitet

To eksterne faktorer af betydning for religion

Af Henrik Reintoft Christensen, lektor, ph.d.

Afdeling for Religionsvidenskab, AU

hc@cas.au.dk

Religion og religiøs autoritet har altid været påvirket af mange forskellige faktorer, hvoraf nogle er endogene og andre eksogene. I dele af religionsforskningen har opfattelsen af hvad der påvirker religion og religiøs autoritet været genstand for meget opmærksomhed. Et af de kendteste forsøg på at forstå autoritet og dermed også religiøs autoritet findes hos Max Weber, hvis idealtypiske behandling af autoritet endnu står som et vigtigt greb (Weber 2003). Denne artikel ser nærmere på autoritetsbegrebet og relaterer det til to eksogene faktorer som sjældent inddrages i diskussionen om religion og religiøs autoritet, nemlig samfundets forandringshastighed og individernes fysiske mobilitet.

Acceleration og mobilitet

Acceleration og mobilitet er to faktorer der i stadigt stigende grad præger ikke kun vestlige, men dog især vestlige samfund. Mobilitetsdimensionen handler ikke kun om rum, men især om bevægelserne i, til og fra dette rum. Det har betydning for religion fordi den ofte har været geografisk forankret. I Europa har kirken således været territorielt baseret i sognet og I Danmark blev det fx først muligt at løse sognebånd i 1855. Anderledes har det været i USA, hvor det religiøse fællesskab ikke er territorielt bestemt, men denominationelt bestemt. Også dette er et rumligt fællesskab og i takt med menneskers øgede mobilitet får konsekvenser for fællesskabet og for relationen til den religiøse autoritet.

Udover denne rumlige dimension er der også en tidslig. Verdsliggørelsen af religion har i vid udstrækning indskrænket kristendommens temporale dimension for de fleste mennesker. Den eskatologiske tid ikke længere er en relevant del af deres religiøsitet, som mere handler om livet her og nu². Verdsliggørelsen har på afgørende vis gjort religion til en dimension i dette liv uden særligt blik for det hinsidige liv. Når dette liv så i stigende grad er underlagt det Hartmut Rosa kalder social acceleration har det også implikationer for religion.

Mobilitet som ekternalitet

Samfundsvidenskab og humaniora har længe været optaget af rum og den rumlige vending – *the spatial turn*. Den britiske sociolog John Urry er overrasket over det statiske perspektiv mange har valgt at anlægge på rum og sted og dermed helt overser eller bevidst ignorerer bevægelser til og fra steder eller bevægelser på steder. De fleste teorier er bygget op omkring stabilitet som det normale mens forandring og bevægelse er det unormale. Det gælder dog ikke i samme grad postmoderne teorier og Urry anerkender da også fx Baumans ide om flydende modernitet, den nomadiske tilværelse, om at være turist og vagabond, men han mener samtidig at postmodernismen til gengæld ovedriver det mobile og ikke har blik for, at der med stigende mobilitet også følger stigende immobilitet. Hans sigende eksempel er lufthavne: jo mere vi flyver (mobilitet) des flere og større lufthavne (immobilitet) er der behov for. Det er netop blikket på denne dialektik der får Urry til at argumentere for at mobilitet er et nyt paradigme, der ligger sig mellem statisk modernisme og flydende postmodernisme.

Ifølge Urry er mobilitetsperspektivet interesseret i menneskers *co-presence* – deres simultane tilstedeværelse i rummet eller på stedet. Det er et perspektiv der er interesseret i hvordan og hvorfor *co-presence* sker og hvor ofte den sker. Det der har nødvendiggjort eller i det mindste muliggjort et fokus på mobilitet er for det første den kendsgerning at teknologi i stigende grad gør fysisk *co-presence* unødvendig. Vi behøver ikke længere have et fysisk nærvær for at have forbindelse til andre. For det andet bliver vi mere individuelt mobile, men ofte resulterer det i dannelsen af meget små verdener beboet af små fællesskaber om overhovedet nogen. Vi tilbringer mere tid med at være mobile end nogensinde før, men vi gør det i fysisk isolation ved hjælp af vores teknologi – og her peger han især på bilen og på

---

² I Danmark blev dette allerede i 1950'erne læst ind i en kristen optik da P.G. Lindhardt argumenterede teologisk for at vi ikke skal gøre os tanker om det evige liv. "Opstandelsestro er ikke fremtidstro". Samtidig viser de kvantitative undersøgelser af danskernes værdier at synet på en række klassiske dogmer har været stabile de seneste 30 år med ca. 10 pct. der tror på helvede, 20 pct. på paradiset og 30 pct. på et liv efter døden (Andersen og Lüchau 2011, 81).

mobiliteten. For det tredje har den øgede teknologiske mobilitet gjort os mere stillesiddende gennem det Urry kalder det stigende sammenfald mellem kommunikation og transport. Vi behøver i langt mindre grad at flytte os for at kommunikere med hinanden, og Urry mener, at en af konsekvenserne af den øgede teknologiske bevægelsesfrihed er fysisk stilstand og at samfundets øgede mobilitet er en af årsagerne til individuel inaktivitet og medfølgende livsstilssygdomme og overvægt. Endelig hæfter han sig ved at den stigende mobilitet gør det sværere at organisere *co-presence*, hvilket betyder at evnen til at koordinere, planlægge, lave aftaler, lister, føre kalendere bliver stadig vigtigere. Den stadig stigende mobilitet er med til at støtte og øge individualiseringen i samfundet.

Uden at nævne det eksplicit handler en stor del af hans mobilitetsbegreb om tid. Han skriver nok at hvad angår mobilitet findes der både *fast* og *slow lanes* og han taler også om teknologiens *rapid growth*, men han kommer ikke videre end det teknologiske niveau, selvom han dog hæfter sig ved at der er noget paradoksalt over at teknologien i princippet gør mobilitet overflødig samtidig med at den er større end aldrig før.

Tid som eksternalitet

Fra et lidt andet perspektiv er der dog taget livtag med det paradoks. Den tyske filosof og sociolog Hartmut Rosa mener at social acceleration er et konstituerende træk ved det senmoderne og at små kvantitative stigninger i hastighed har medført en stor kvalitativ social revolution. Forandringer sker hyppigere og hurtigere end nogensinde før og det har stor betydning for vores hverdag og hele vores tilværelse.

I det traditionelle samfund var der kontinuitet mellem generationerne. Sønnen overtog faderens job. Med det moderne samfunds gennembrud snævrede kontinuiteten ind til den enkelte generation. Sønnen overtog ikke faderens stilling, men kunne selv vælge, dog var dette valg et livslangt valg. I det senmoderne samfund er der ikke engang kontinuitet internt i den enkelte generation. Her kan man skifte både job og familie flere gang i løbet af tilværelsen.

Rosa hæfter sig ved tre dimensioner i den sociale acceleration. Den første er den teknologiske acceleration: at målorienterede processer i forbindelse med produktion, distribution og kommunikation sker hurtigere og hurtigere eller kan nå mere på kortere tid. Dette er accelerationer i samfundet og én af konsekvenserne er at rum eller i det mindste afstand i rum i stigende grad mister sin betydning.

En anden dimension er accelerationen af samfundet, at hastigheden hvormed forandring sker, er steget. Det er lidt sværere at vise empirisk, men Rosa argumenterer for at social acceleration kan ses i det han kalder *Gegenwartschrumpfung*, en sammentrækning af nutiden – den er krympet. Argumentet er, fortiden kan defineres ud fra hvornår noget ikke længere er relevant og fremtiden ud fra hvad der endnu ikke er relevant og nutiden er det der ligger mellem – det er de erfaringer og de forventninger som lige nu er relevante. Og denne tid – nutiden – er kortere end nogensinde før. Rosa gør ikke selv noget ud af det, men det kunne være interessant at undersøge om forskellige steder i samfundet har forskellige nutider. Mon ikke kirkens nutid fx ser anderledes ud end folketingets fordi de har hver deres opfattelse af hvornår fortid og fremtid er relevante?

Den tredje dimension er en acceleration af hverdagen, som i udgangspunktet står i modsætning til de to andre – især den første. Det er erfaringen af mindre tid. Rent subjektivt, men også gennem forskellige objektive mål, beskriver de fleste mennesker sig som travle, at de ikke har tid nok, at de er bagud, og det endda i stigende grad. Dette burde stå i kontrast til konsekvenserne af den første dimension: den teknologiske acceleration burde have givet os mere – og ikke mindre – tid, men det skyldes at den teknologiske acceleration er med til at skabe helt nye sociale praksisser som der også skal være tid og råd til.

Religion i samfund præget af mobilitet og acceleration

Hvis ovenstående er en dækkende diagnose af det moderne samfund har det konsekvenser for religion og religiøs autoritet. På den ene side er der en række udfordringer forbundet med disse to eksternaliteter, men samtidig giver det også nogle muligheder de religiøse grupper kan arbejde videre med.

Udfordringer for religion

En af mobilitetens udfordringer for religion er undermineringen af religionens plausibilitetsstruktur som følge af globalisering – som følge af et større kendskab til andre kulturer og andre måder at leve verden på gennem rejser ud i verden og migranternes rejser ind i andre kulturer. En anden udfordring er i den frigørelse fra etablerede netværk og fællesskaber som mobilitet også kan medføre. Den amerikanske sociolog Robert Putnam skriver i sin bog om fællesskabets kollaps i USA (2000), at det tager tid for en plante at slå rod og det sammenligner han med det mobile menneske og selvom man sagtens kan blive pottet om

uden at det giver store problemer, ja så tager det lang tid før man begynder at vokse efter sådan en omplantning. Men det har også betydning hvor man bliver omplantet og her er Urrys kritik af det postmoderne relevant fordi der findes steder der er mindre præget af mobilitet end andre. Putnam viser i forhold til det han kalder *civic engagement*, at det ikke ligegyldigt hvor man flytter hen. En ting er, at man flytter, men man kan flytte til steder der i sig selv er mere flygtige og mobile end andre. Folk der flytter på landet eller til små samfund er generelt mere socialt aktive end folk der flytter ind til storbyerne. Og så er det også udtrykt noget upræcist, for Putnam argumenterer for, at det ikke er folkene men *stederne* der bestemmer om folk er aktive. Storbymennesker er mindre engagerede fordi de bor i storbyen ikke fordi de af natur i forvejen er mindre socialt aktive. Og hvis man skal være helt præcis så argumenterer Putnam for at det er forstaden og ikke storbyen der er problemet. Forstaden er den kollektive bestræbelse på den totale privatisering af tilværelsen (Putnam 2000, 210). Forstaden er den totale adskillelse af arbejde, hjem og fritid. En adskillelse som kun kan håndteres ved hjælp af bilen – den mest individualiserende mobilitetsteknologi; den højeste grad af social isolation. Den er en fysisk boble omkring individet på samme måde som mobiltelefoner skaber en social boble omkring individet i den kollektive trafik. En af mobilitetens konsekvenser er, at man, i det omfang man overhovedet fortsætter med at være religiøs vil forandre religiøsiteten henimod en privatiseret og individualiseret form.

Der er også konsekvenser af den sociale acceleration. På den ene side er der den umiddelbare konsekvens som også *rational choice* teori peger på: at individerne aktivt skal vælge at bruge deres knappe ressource – tid – på religion (Iannacone 1997). Den sociale acceleration betyder at tiden i stigende grad er en knap ressource som den religiøse institution skal kæmpe med andre tilbud om. Men ligesom globaliseringsbegrebet ikke fangede alle aspekter af mobilitet, fanger *rational choice* heller ikke alle konsekvenser af tid som knap ressource. I forhold til sammentrækningen af nutiden er det muligt – endda sandsynligt – at ikke alle dele af samfundet accelerer lige meget. Det vil på sigt medføre en række synkroniseringsproblemer i samfundet. For eksempel kunne man overveje om kirken eller andre traditionsforankrede institutioner ikke accelerer i samme takt som andre dele af samfundet, måske særligt økonomi og politik. Hvis synkroniseringsgabene bliver meget store kan man tænke sig at kirken kommer til at fremstå som irrelevant fordi den kun kan levere anakronismer: kvinder kan først blive præster årtier (33 år) efter at de har fået stemmeret i samfundet; eller homoseksuelle kan først blive viet i kirken årtier (23 år) efter at det har været muligt i at indgå registreret partnerskab. Jo større rolle traditionen og historien spiller for den

religiøse institution desto større synkroniseringsproblemer, jo mere anakronistisk vil den fremstå og desto større diskussioner vil der være om hvorvidt kirkelige tiltag er afviklende (hvis man er traditionel) eller udviklende (hvis man ønsker synkronisering).

Muligheder for religion

Omvendt er der også muligheder forbundet med disse to eksternaliteter. I den helt ekstreme ende er der det ideologiske opgør med modernitetens mobilitet og acceleration. Eksemplerne kender vi: Amish-samfundet og lignende grupper har koblet sig af helt af den teknologiske acceleration og har dermed undgået den sociale acceleration. Det er en meget intentionel form for deceleration som der også er risici forbundet med hvis den kammer over i en anti-modernistisk og fundamentalistisk bekæmpelse af det omkringliggende socialt accelererede samfund, som det fx kommer til udtryk i visse former for religiøst ekstremisme. Men for det store flertal af mennesker er der nogle andre elementer der er vigtige at have øje for. Helt kort kan vi altså undersøge om religionen tilbyder sig som et sted hvor *co-presence* og deceleration dyrkes og faciliteres. Og der er mange ting der peger på at et religiøst fællesskab kan tilbyde sig som sted for kopræsens – et fællesskab hvor mennesker er simultant tilstede. Religiøse gudstjenester, ritualer og højtider er alle eksempler på samlingen af mennesker der forankrer sig i et konkret rum og som – mere eller mindre berettiget – har en forventning om at de andre mennesker er tilstede i både krop og ånd. Udover denne kopræsens og det kollektive aspekt er det samtidig muligt at der også er et andet perspektiv, nemlig at deltagelse i den religiøse aktivitet kan være med til at decelerere deres liv. Deltagelse i religiøse aktiviteter kan bruges som pusterum i en travl hverdag, hvad enten der er tale om den ugentlige højmesse eller det er den lidt længere retræte, hvor man går i kloster, og asketisk frasiger sig teknologi. Spørgsmålet er imidlertid om de to eksternaliteter ikke sætter nogle rammer der begunstiger nogle former for religion mere end andre. Ud fra den individualisering som både mobilitet og acceleration medfører, kan man argumentere om det ikke stiller individualiserede former for religion bedre end kollektive og om det ikke stiller de former for religion bedre som tydeligst opfattes som steder for kopræsens og deceleration. med Urry og Rosa kan man overveje om der er noget der kan blive mere decelereret end kroppen. Samtidig er det også gennem kroppen, at man kan opnå individuel kopræsens, så måske er det ikke mærkeligt at praksisser som meditation og yoga er i vækst. De er særligt velegnede til at levere netop det der kan være mangel på i det mobile og accelererede samfund. Her er det muligt at opleve kopræsens samtidig med at man ikke behøver underlægge sig et fællesskab og det er muligt at opleve et

meget fysisk udtryk for deceleration som ikke afsondrer en fra samfundet. Religion kan på den måde tilbyde momentane tilbagetrækninger fra den mobile og accelererede virkelighed, som forbereder en på at vende tilbage til den.

Litteratur

- Andersen, Peter & Peter Lüchau (2011), "Individualisering og aftraditionalisering af danskernes religiøse værdier", i Gundelach, Peter (red.), *Små og store forandringer – Danskernes værdier siden 1981*, København, Hans Reitzels Forlag
- Iannacone, Laurence (1997) "Rational Choice – Framework for the Scientific Study of Religion" I Young, Lawrence (red.), *Rational Choice Theory and Religion, Summary and Assessment*, New York, Routledge, 25-44
- Putnam, Robert (2002), *Bowling Alone – The Collapse and revival of American Community*, New York, Simon & Schuster
- Rosa, Hartmut (2003) "Social Acceleration: Ethical and Political Consequences of a Desynchronized High-Speed Society", *Constellations*, vol. 10(1), 3-33
- Sheller, Mimi & John Urry (2006), "The New Mobilities paradigm", *Environment and Planning A*, vol. 38, 207-226, DOI:10.1068/a37268
- Weber, Max (2003 [1922]) *Udvalgte tekster*, København, Hans Reitzels Forlag